

МЦПД

Міжнародний
Центр
Перспективних
Досліджень

В УКРАЇНІ

№ 8, травень 2010

Зміст

Новини місяця	3
ТЕМА МІСЯЦЯ: РОСІЙСЬКІ ПЛАНИ ЩОДО УКРАЇНИ	8
Різкий старт	8
Вітаючи блудного сина	9
Галузеві ініціативи: назад до СРСР	12
Перешкоди для російських планів щодо України	16
Дивлячись у майбутнє	18

Редакційна рада

Гаспар БЕРГМАН

Керівник Секретаріату, Седеркопінгський процес, Київ

Стівен БАЄРС

Член Парламенту Великої Британії;
Голова Наглядової Ради YES

Віра НАНІВСЬКА

Директор МЦПД

Ніку ПОПЕСКУ

Дослідник, Європейська Рада
зовнішніх відносин

Ольга ШУМИЛО

Член Наглядової Ради МЦПД

Редактор

Саша ТЕССЬЄ-СТОЛЛ

Старший аналітик МЦПД
sacha.tessier-stall@icps.kiev.ua

Автор

Іван ПОЛТАВЕЦЬ

Старший аналітик МЦПД
ipoltavets@icps.kiev.ua

Консультант

Володимир ГРАНОВСЬКИЙ

e-mail: office@icps.kiev.ua
www.icps.com.ua/eng

Новини місяця

Новий бюджет, більше проблем, без МВФ

Державний бюджет прийнято без парламентських слухань

27 квітня Верховна Рада України прийняла вкрай недосконалий державний бюджет на 2010 рік. Його головна цінність полягає в тому, що він був ухвалений швидко. Проте відбулося це за рахунок недотримання парламентської процедури та Конституції.

Прийняття бюджету було важливим кроком до відновлення співробітництва між Україною та МВФ і отримання наступних траншів надзвичайної позики (або навіть розширеного пакета допомоги на суму 19 млрд дол. США). Однак фонд уже висловив сумніви в реалістичності прогнозованого дефіциту бюджету в розмірі 5,3% і досі не надіслав місію до Києва. У цьому вбачають ще один доказ того, що бюджет не відповідає умовам МВФ.

Бюджет має чотири гарні риси...

Для бюджету характерні чотири риси. По-перше, він існує. Попередній уряд показав свою нездатність прийняти бюджет, унаслідок чого місцеві громади не змогли ухвалити свої бюджети, а відтак і провадити свою діяльність. По-друге, у ньому втричі збільшено розмір державних інвестицій; основні витрати заплановано на інфраструктуру Євро-2012, проекти у сфері енергоефективності, а також будівництва доріг. По-третє, хоча бюджетом передбачено суттєве збільшення витрат на соціальні потреби, вони зростуть не так різко, як йшлося в надмірних обіцянках під час виборчої кампанії. І по-четверте, бюджет ґрунтується на реалістичному аналізі макроекономічних показників.

...проте є й суттєві хиби

Проте, на жаль, вади бюджету вагоміші за його гарні якості. Витрати не покриті: кілька статей дозволяють Кабінету Міністрів коригувати витрати, що, звичайно, вплине на дефіцит. Крім того, прогноз дефіциту бюджету не враховує (великих) субсидій Нафтогазу чи витрат на рекапіталізацію банків. Незалежні експерти прогнозують, що насправді дефіцит 2010 року становитиме від 12% до 16% ВВП залежно від здатності уряду збирати податки.

У дохідній частині бюджет занадто оптимістичний. Він прогнозує зростання на 36% за 2009 рік, а це нереальна цифра для України, яка виходить з кризи, навіть якщо уряд і надалі повертатиме ПДВ не готівкою, а державними облігаціями. Цей прогноз ґрунтується на збільшенні податків. Уряд уже підвищив акцизи на сигарети, алкоголь і бензин. Крім того, очікується, що низка технічних інновацій поліпшить збирання податків у державі, але це навряд чи збільшить податкові надходження на 36%.

Як і зміст бюджету, порядок його ухвалення відображає схильність уряду до сваволі. Нормальною парламентською процедурою було знехтувано, і

документ швидко "протягли" через парламент без розгляду. Навіть більше, Закон про бюджет-2010 дозволяє Кабінету Міністрів змінити його без попереднього схвалення парламентом, що є неконституційним.

І останнє та найголовніше — у бюджеті не йдеться про жодні заходи для здійснення реформ. Держава й надалі "стікатиме" грошима для втримання на плаву нежиттєздатної пенсійної системи, тарифів на електроенергію та місцевих бюджетів.

Опозиція досі не може отямитися

У травні роздрібнена українська опозиція спробувала об'єднатися під прапором "Народного комітету оборони України". До складу Комітету входять представники восьми політичних партій (зокрема БЮТ, частин НУНС і позапарламентських партій, таких як "Свобода"), але важливі гравці залишаються за рамками цього нового об'єднання. Передусім це Віктор Ющенко та Арсеній Яценюк, які вирішили за краще йти поодиночі.

Лідерам опозиції не вдається здобути підтримку населення

Разом чи окремо, але лідерам опозиції не вдається заручитися підтримкою населення. За результатами недавнього опитування, організованого Комітетом, дії Віктора Януковича на посту Президента схвалили 41% респондентів, тимчасом як невдоволених виявилось лише 21%. Відповідні показники в його Прем'єр-міністра Миколи Азарова не такі високі — 36% проти 24%, проте все одно набагато кращі, ніж у Юлії Тимошенко (18% проти 54%), Арсенія Яценюка (19% проти 40%) і Віктора Ющенко (3% проти 66%)¹.

Проблеми опозиції пояснюються не так партійними союзами, як беззмістовністю їхніх послань суспільству. Лідери опозиції зрідка вдаються до складніших аргументів, аніж називання Президента та його команди "брехунами" та "зрадниками". Не дивно, що ці висловлювання не знайшли відгуку в людей, які менш як шість місяців тому обрали Віктора Януковича, і загалом вони придушують, а не стимулюють дискусію.

Травень був бурхливим для Юлії Тимошенко. 12 числа Генеральна прокуратура знову відкрила провадження у справі за звинуваченням у хабарництві, яку почали ще за часів Кучми (і закрили під час її першого прем'єрства). Її допит, який спочатку було заплановано на 17 травня, згодом відклали на невизначений термін. Цей крок вочевидь має на меті залякати колишнього прем'єр-міністра і викликав гнів у багатьох європейських організаціях. Вілфред Мертенс, лідер Європейської народної партії, засудив це як маніпулювання судовою системою України.

¹ <http://www.nkzu.org/article.php?articleID=286>

*Українські
журналісти
об'єднуються проти
цензури*

Всі за одного

У травні також посилюються побоювання щодо повернення до цензурування засобів масової інформації. Шостого травня журналісти провідного телеканалу 1 + 1 оприлюднили відкритий лист, у якому повідомили, що "сюжети [які вони] готують, що містять критику на адресу нинішнього уряду, знімають з ефіру з політичних причин. Остаточне рішення, чи піде щось в ефір, приймає не редактор [...], а генеральний директор 1 + 1". Сьомого травня журналісти з СТБ оприлюднили відкритий лист на підтримку колег з 1 + 1 і звинуватили власний канал у "систематичному цензуруванні" своєї головної програми новин "Вікна".

Для перевірки цих звинувачень було проведено слухання в Комітеті Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації, внаслідок яких Генеральну прокуратуру закликали вивчити інформацію. Це зумовило бурхливу реакцію керівництва 1 + 1, яке, своєю чергою, засудило дії Комітету, назвавши їх втручанням держави у свою редакційну політику.

Наприкінці травня різноманітні групи почали гуртуватися в єдиний рух. Кілька відомих журналістів зібралися 22 травня для публічної дискусії про цензуру. Вони дійшли висновку, що на зміну темникам (неприкритим вказівкам для засобів масової інформації) часів Леоніда Кучми прийшла системніша та витонченіша форма цензури, за якої трансляція новин витісняє аналітику, а власники засобів масової інформації прагнуть уникнути будь-яких конфліктів з урядом.

Дмитро Медведев відвідав Київ

Після багатьох років напружених відносин і нечастих контактів на найвищому рівні з обранням Віктора Януковича в лютому президентів обох країн зустрічалися ледь не щодва тижні. На недавній спільній прес-конференції президентів у Києві Віктор Янукович навіть поскаржився, що переговори за новими угодами рухалися занадто швидко, на що його російський колега відповів: швидкий темп був необхідний, щоб надолужити час, втрачений протягом президентства Віктора Ющенка².

*Перший офіційний
візит Дмитра
Медведева показав,
як далеко хоче зайти
Росія*

Харківська домовленість "газ за флот" проклала шлях до першого офіційного візиту Дмитра Медведева до Києва після його вступу на посаду 2008 року. Ключовим підсумком поїздки стало підписання угоди про демаркацію кордону. Це важлива подія, яка усуне найбільший камінь спотикання на шляху України до безвізового режиму з ЄС. Однак угода не поширюється на морський кордон між двома країнами, який залишається невизначеним.

² <http://unian.net/rus/news/news-377281.html>

Хоча угода про демаркацію кордону є важливою, проте значення візиту Дмитра Медведева переважно полягає в амбіціях в різних галузях економіки.

Космічна галузь: керівники космічних установ двох країн підписали угоду про співробітництво в розвитку російської системи супутникової навігації GLONASS. Україна отримає доступ до системи на додаток до володіння та управління підтримувальної інфраструктури, розміщеної на її території.

Банківська справа: голови державних банків ВТБ (Росія) і Укркрексіббанку (Україна) підписали угоду про співпрацю. Коментуючи підписання угоди, Андрій Костін, голова правління ВТБ, висловив зацікавленість своєї компанії у співпраці з українськими банками в таких сферах, як казначейські операції, інвестиційні послуги, а також рублеві платежі, додавши, що "використання рубля в торговельних контрактах зміцнює його роль як основної валюти на ринках країн СНД"³.

Освіта: міністерства науки та освіти двох країн підписали угоду про "невідкладні заходи для розвитку наукового та освітнього співробітництва на 2010–2012 роки"⁴. Відповідно до одного з небагатьох конкретних намірів, зазначених в угоді, обидві сторони погодилися й надалі підтримувати українсько-російську спільну комісію істориків. Серед інших зобов'язань – сприяння обміну студентами та вченими, розроблення "додаткових заходів" для підтримки викладання російської мови та літератури в Україні й навпаки.

Культура: міністерства культури двох країн підписали "Програму співпраці в 2012–2014 роках". Серед іншого сторони взяли на себе зобов'язання сприяти культурним обмінам і задоволенню "культурних потреб" російської та української національних меншин в обох країнах⁵.

На додаток до офіційних угод, результатом візиту Дмитра Медведева стала низка важливих спільних заяв обох президентів.

Про європейську безпеку: президенти домовилися спільно просувати ключові ініціативи, такі як пропозицію Віктора Януковича "про створення європейської системи колективних заходів проти загроз і викликів глобальній безпеці в XXI столітті" і проект Договору про європейську безпеку, запропонований Дмитром Медведевим. Російський президент також підтримав заявку України на головування в ОБСЄ 2013 року⁶.

Про Придністров'я: президенти ще раз підтвердили свою відданість мирному врегулюванню придністровського конфлікту на основі поваги до те-

³ http://www.vtb.ru/about/releases/56200/?phrase_id=958862

⁴ http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010/20_05/ugoda.doc

⁵ <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/doccatalog/document?id=207030>

⁶ <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/39596.htm>

риторіальної цілісності Молдови, конституційного нейтралітету та створення єдиного правового, економічного та військового простору. Вони також висловили сподівання, що формат переговорів "5 + 2"⁷ буде результативним⁸.

Про безпеку в Причорноморському регіоні: президенти висловили наміри зміцнювати безпеку в Причорноморському регіоні завдяки спільній роботі в організації Чорноморського економічного співробітництва та поглибленню співпраці між Чорноморським флотом Росії та українським військово-морським флотом⁹.

⁷ The 5 + 2 format includes representatives of Moldova, Transnistria, Russia, Ukraine and the OSCE, with the EU and the US as observers.

⁸ <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/39563.htm>

⁹ <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/39593.htm>

Тема місяця

Російські плани щодо України

У цьому випуску Inside Ukraine ми розглядаємо плани Росії щодо України. Читайте наступний випуск, в якому ми оцінимо спроможність Києва протистояти їм.

Різкий старт

Росія бачить нагоду повернути Україну в орбіту свого впливу і упустиє можливість

Для Росії 2010 рік почався дуже добре. За останні роки Москва ще не мала таких сприятливих умов для того, щоб просувати свої плани в Києві: правляча партія має потужний проросійський електорат, і населення виступає переважно за поліпшення відносин з Росією. Власне, як і Європа — вона в будь-якому разі занадто заклопотана порятунком євро, щоб перейматися Україною. А оскільки адміністрація Барака Обами, як і раніше, зайнята "перезавантаженням" відносин з Москвою, Україні не лишається нічого іншого, як тісно співпрацювати зі своїм більшим сусідом. Ця можливість, найімовірніше, залишатиметься відкритою для Москви до наступних парламентських виборів 2012 року.

Це, звичайно, різко контрастує з першими роками після Помаранчевої революції, коли Росія побоювалася, що "кольорові" революції в сусідніх з нею країнах створять привабливі нові політичні моделі в регіоні, і навіть, можливо, поширяться на Москву.

Тепер вона вже не боїться. Стратегічна мета Росії нині не оборона, а наступ. Вона прагне закріпити свій вплив в Україні. Чималі сегменти і російської еліти, і населення загалом вважають політичне та економічне панування в Україні бажаним, якщо не природним. Зрештою, українці належать до "слов'янського православного братства" разом з білорусами та росіянами. Єдине питання для них полягає в тому, як саме втягти Україну назад у сферу впливу Росії.

Хоча офіційні документи, доступні широкому загалу, не містять чіткої "стратегії щодо України", плани Москви стали зрозумілими з неофіційних промов і публікацій.

Головні цілі

Серед пріоритетних тактичних цілей Москви було перешкодити вступу України до НАТО та здобути контроль над її газотранспортною системою (ГТС) через Газпром. Після того, як міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко 27 травня офіційно зняв питання про приєднання до НАТО з порядку денного, першу мету було досягнуто. Тепер Росія може зосередитися на другій.

Після зняття питання про членство в НАТО головна мета Росії полягає в здобутті контролю над українською ГТС

Ще одним центральним питанням російської стратегії є втягнення України назад у свою економічну орбіту — через розширення економічного співробітництва чи через купівлю, пряму або опосередковану, активів і підприємств, які вважаються політично чи економічно корисними. Оскільки багато найважливіших галузей промисловості Росії було націоналізовано, злиття або продаж українських підприємств російським гігантам здебільшого означає передачу контролю Москві. Інакше кажучи, Росія прагне відновити контрольовані нею галузі промисловості, які були центральними для старої радянської економіки. Наступним логічним кроком буде втягнення України в митний союз, керований Росією, навіть ціною її членства в СОТ. Хоча ця можливість поки що лише гіпотетична, це дасть змогу Росії ще більше "відірвати" Україну від Заходу.

Упродовж останніх десяти тижнів Росія домоглася суттєвого прогресу в досягненні своїх тактичних цілей. Основним проривом стала харківська домовленість "газ за флот". Зараз Київ і Москва працюють над створенням консорціуму (за участі ЄС чи без нього) для управління трубопровідною системою України, а також над безліччю інших міжвідомчих угод.

У цьому розділі ми розглянемо цілі Росії, її ймовірні наступні кроки, останні події в Україні та Росії, а також потенційні підводні камені московської стратегії. Ми також торкнемося питання, що це означає для України, яке стане предметом нашого наступного випуску.

Вітаючи блудного сина

Цілі та пріоритети Росії: три погляди

Першим узагальненням стратегії Росії є недавно оприлюднена **Концепція зовнішньої політики**¹⁰, автори якої скаржаться, що відносини з Україною не такі тісні, як мали б бути, і закликають до "деполітизованих відносин, заснованих на національних інтересах обох країн". Однак викладений у Концепції пріоритет відносин з Україною — "захист російськомовного населення та етнічних росіян" — цілком політичний, оскільки передбачає втручання у внутрішні справи сусіда. Інші, ширші пріоритети передбачають збереження загального культурного простору та запобігання розширенню НАТО.

Другим таким документом є "Програма використання зовнішньої політики на підтримку розвитку Російської Федерації"¹¹ міністра закордонних справ Росії **Сергія Лаврова**, яка потрапила до російського Newsweek. У ньому визначено конкретніші заходи, а саме:

1. Посилення економічної співпраці з Україною, зокрема в авіаційному, транспортному та енергетичному секторах.

¹⁰ <http://www.niros.ru/news/17730.html>

¹¹ <http://www.runewsweek.ru/country/34184/>

По роках чварів Росія просить Україну повернутися — на своїх умовах

2. Інтеграція російської "Об'єднаної авіабудівної корпорації" з українськими авіаційними підприємствами для виробництва багатьох літаків і двигунів.
3. Зусилля для створення міжнародного консорціуму з управління ГТС України.
4. Підтримка нафтових компаній Росії, які прагнуть повернути нафтопровід "Одеса – Броди" у реверсний напрямок, обмеживши таким чином доступ України до каспійської нафти.
5. Розширення співпраці в галузі ядерної енергетики, а саме через підписання довгострокового контракту на постачання ядерного палива в Україну.
6. Збільшення російських інвестицій в Україну та придбання основних українських підприємств російськими інвесторами.

Росія хоче "особливих відносин" з Україною

Третій огляд російської стратегії — це промова, виголошена 27 квітня 2009 року **Костянтином Затуліним**, військовим депутатом Державної Думи, директором Інституту вивчення країн СНД і колишнім першою номером в Україні¹². Ця промова є вкрай відвертим описом поглядів російської еліти на це питання. У ній сказано, що головним пріоритетом Росії має стати налагодження "особливих відносин" з Україною на кшталт відносин між Сполученими Штатами та Сполученим Королівством у 1950-х роках.

Як стверджує Костянтин Затулін, це єдиний спосіб захистити відносини від політичної турбулентності, і він залежить від чотирьох основних умов, усі з яких є внутрішньою справою України:

1. Офіційне проголошення та законодавче закріплення нейтрального, позаблокового статусу України.
2. Прийняття федеральної конституції.
3. Надання російській мові статусу державної мови, поряд з українською.
4. Об'єднання російського та українського православ'я в рамках Московського патріархату.

Кілька інших цілей, викладених у промові, уже досягнуто. Політичні сили, що представляють російськомовний схід і південь України, об'єдналися і прийшли до влади, тимчасом як "антиросійських" політиків витіснили зі сцени, принаймні на деякий час. "Помаранчевий" погляд на історію українсько-російських відносин втратив вагу. Приєднання до НАТО знято з порядку денного.

Серед цілей Росії — зміни в політичній та економічній структурі України

Серед цілей, яких іще належить досягти, — перетворення України на федерацію, надання особливих повноважень Криму і дозвіл жителям Севастополя безпосередньо обирати свого мера. У військовій сфері промова закликає до розширення співпраці між українськими й російськими виробниками зброї та до відмови Києва від впровадження стандартів НАТО.

¹² <http://www.from-ua.com/politics/925733c7469fb.html>

Співпраця також передбачається у правоохоронній сфері, зокрема проведення спільних навчальних програм, а також створення спільного механізму ліквідації наслідків стихійних лих.

На економічному рівні Москва прагне до злиття російських і українських підприємств і до приєднання України до її Єдиного економічного простору. Після цього має відбутися зближення правових норм і прийняття єдиної валюти, рубля, для торгівлі. Серед інших пріоритетів – захист російської власності та інвестицій, розширення російських банків, створення транскордонних економічних зон і, як завжди, стабільність газотранспортної системи України.

На додаток до цих найголовніших сфер Росія також прагне відновити загальний інформаційний простір, здійснювати зближення в освіті, забезпечити свободу руху між двома країнами та створити єдиний ринок праці. Ці заходи буде розглянуто в наступному розділі.

Дві школи

Помаранчева революція була холодним душем для зовнішньополітичного істеблішменту Росії, який зараз розглядає відносини з Україною як ризиковані та непередбачувані. Нині серед нього немає згоди щодо перспектив співпраці, а також засобів досягнення стратегічних цілей Росії.

Песимістична школа в особі Костянтина Затуліна прогнозує дуже конфліктні відносини, які в підсумку призведуть до втрати суверенітету України або навіть відокремлення деяких регіонів. Оптимісти, своєю чергою, передбачають, що Київ погодиться на "особливі відносини" з Москвою в обмін на зобов'язання поважати суверенітет України та утримуватися від підтримки будь-яких форм ірредентизму.

Громадська думка щодо українсько-російських відносин**Відносини між Україною та Росією очима українців (опитування здійснено російською компанією "ФОМ-Україна" у квітні 2010 року)¹³**

72% добре ставляться до Росії, 20% – нейтрально і 6% негативно. Частка українців, які добре ставляться до Росії, залишається незмінною з 2006 року.

47% українців довіряють президентові Росії Дмитру Медведеву, 23% – не довіряють.

58% хочуть, щоб Україна зближувалася з Росією і Заходом, тимчасом як 25% виступають за чітку проросійську політику.

63% підтримують ідею вступу до союзу з Росією та Білоруссю, а 27% виступають проти цієї ідеї. Водночас 53% підтримують вступ до ЄС, а 26% виступають проти цього.

Українсько-російські відносини очима українців і росіян (опитування здійснено "Левада-Центром" (Росія) і КМІС (Україна) в січні 2010 року)¹⁴

52% росіян добре ставляться до України, 36% – погано.

93% українців добре ставляться до Росії і лише 4% висловили негативну думку.

Більшість респондентів і в Україні (66%), і в Росії (55%) вважають, що Україна та Росія мають бути незалежними одна від одної, але підтримувати тісні відносини завдяки відкриттю кордонів і скасуванню віз і митних бар'єрів.

Цікаво, що більша частка українців (22%), аніж росіян (14%) підтримують ідею єдиної держави.

55% росіян вважають, що Україна повинна залишатися незалежною та підтримувати гарні відносини з Росією, тимчасом як 33% вважають, що вона має перебувати під політичним та економічним контролем Росії.

Галузеві ініціативи: назад до СРСР**Газовий сектор: опустивши деталі**

Росія прагне здобути контроль над газотранспортною системою України, її газовими сховищами і, на думку деяких аналітиків, покладами газу на чорноморському шельфі, а також інших вуглеводневих ресурсів. Газпром також хоче мати змогу більш безпосередньо вести справи з українським споживачам, можливо, придбавши газорозподільчі компанії.

30 квітня російський прем'єр-міністр Володимир Путін запропонував злиття Нафтогазу та Газпрому. Якщо це станеться, Газпром врешті поглине українську ГТС і таким чином зменшить ризики, пов'язані із транспортуванням газу іноземною територією. Голова Газпрому Олексій Міллер пообіцяв, що в такому разі його компанія здійснить інвестиції, необхідні для модернізації застарілої транзитної інфраструктури України¹⁵. Проте злиття Нафтогазу та Газпрому — лише один із багатьох шляхів, які можуть

Газпром прагне контролю над газовим сектором України

¹³ Опитування здійснено російською соціологічною службою "ФОМ-Україна" 10–19 квітня 2010 року. 1 000 респондентів. Похибка: 3,2%.

¹⁴ <http://www.levada.ru/press/2010022605.html>

¹⁵ <http://www.interfax.com.ua/rus/eco/39010/>

Росія може здобути контроль над українською ГТС через двосторонній консорціум

привести до контролю Росії над українською ГТС. Серед інших варіантів – створення міжнародного консорціуму (за участю Росії) для керівництва та фінансування модернізації ГТС.

Нині відчуження в будь-якій формі української ГТС заборонено законом від 2007 року, запропонованим Юлією Тимошенко, проте дехто вже почав готувати ґрунт для консорціуму. 17 травня депутат Верховної Ради Василь Кисельов запропонував проект закону про скасування цих обмежень¹⁶. У разі його ухвалення Кабінет Міністрів матиме право самостійно відокремити ГТС або газові сховища від Нафтогазу та передати управління або право власності іншим суб'єктам. Це ідеально для Росії, яка могла б потім здобути контроль над ключовими активами, не обтяжуючи себе боргами Нафтогазу¹⁷.

Москва також накинула оком на газові родовища на чорноморському шельфі України. Права на буріння та видобуток колись належали дочірній компанії американської фірми Vanco Energy Company, але 2007 року їх продали Vanco Prikerchenska, яка частково належить Ринату Ахметову та російському бізнесменові Вадиму Новицькому. Угоду спочатку заблокував уряд Юлії Тимошенко, але 12 травня Кабінет Міністрів оголосив про намір домагатися мирової угоди з Vanco Prikerchenska¹⁸. Багато експертів вважають, що компанія не має необхідних технологій і ресурсів, щоб скористатися своїми правами, а тому може продати їх Газпрому.

Харківська домовленість засвідчила, що Росія готова надати Україні знижки на газ, але не збирається переглядати формулу, за якою визначається ціна, як просив Прем'єр-міністр Микола Азаров. Натомість нова угода скоротила експортне мито на газ для України. Хоча зараз мито нульове, воно збільшиться, якщо ціна піднімається вище 333,33 дол. США за тисячу кубометрів, щоб загальна знижка не перевищувала 100 дол. США за тисячу кубометрів. Ця система залишатиметься чинною до 2019 року, доки вона вважатиметься орендною платою за розташування військово-морської бази Росії в Севастополі.

Наразі Росія – єдиний постачальник природного газу в Україну, і диверсифікація (а саме – за рахунок імпорту з країн Центральної Азії) мало ймовірна. Адже газ із Центральної Азії в Україну мав би надходити транзитом через російські трубопроводи, а Дмитро Медведєв недавно дав зрозуміти, що такі домовленості мають узгоджуватися з газовою стратегією його країни, в якій сказано, що тільки Газпром може здійснювати експорт газу з Росії¹⁹.

¹⁶ http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=37674

¹⁷ Великою мірою через штучно занижені ціни на газ збитки Нафтогазу в січні – березні 2010 р. становили 2,05 млрд грн (260 млн дол. США).

¹⁸ <http://www.interfax.com.ua/rus/eco/38559/>

¹⁹ http://www.embrus.org.ua/news/news/index.php?ELEMENT_ID=734

Розширення енергетичного сектору: інвестування у відносини

Москва також хоче отримати більшу частку в українській енергетиці. Сбербанк Росії та російська державна компанія "Росатом" розглядають можливість створення спільного підприємства для завершення будівництва двох ядерних реакторів на Хмельницькій АЕС. Проект досі перебуває на стадії розробки, і про подробиці наразі не повідомляють. Проте голова Сбербанку Герман Греф зазначив, що консорціум для здійснення проекту може бути створено, і більшу частину його фінансування може забезпечити Сбербанк²⁰.

Завершення будівництва нових атомних об'єктів має супроводжуватися спорудженням гідроелектростанцій. Існують плани щодо закінчення будівництва Дністерської, Канівської та Каховської станцій, а розпоряджати та продавати електроенергію, яку вони вироблятимуть, має спільна українсько-російська компанія. Загальну вартість проекту оцінюють в 1,9 млрд дол. США.

Росія зацікавлена і в природних ресурсах, і в проектах енергетичної інфраструктури

Росія також зацікавлена в українських металах. Вона запропонувала спільне підприємство для видобування уранової руди та цирконію з подальшим збагаченням урану для виробництва ядерного палива на російських підприємствах. Керівник "Росатому" Сергій Кириєнко припустив, що інвестиції в Новокостянтинівський басейн можуть становити 500 млн дол. США. Обсяг тамтешніх покладів уранової руди оцінюють у 100 тисяч тонн.

Нарешті, Росія прагне стати довгостроковим постачальником ядерного палива для України. Договір на 15–25 років, згідно з яким постачання може початися вже 2011 року, планують підписати 1 червня. Як заохочення для довгострокової угоди Росія готова прив'язати знижку, яку вона надаватиме, до тривалості терміну дії договору²¹.

Суднобудування

Російські судно- та авіабудівники хочуть придбати державні частки в українських підприємствах

Об'єднана суднобудівна корпорація (ОСК), російське державне підприємство, висловила зацікавленість у придбанні близько десяти своїх українських постачальників. Міністерство енергетики та торгівлі Росії заявило, що ОСК передусім зацікавлена в контрольному пакеті акцій, який зараз належить Українській державі, і що компанія згодом може розглянути питання про придбання підприємств, в яких держава не має контрольної частки.

Під час зустрічі з Володимиром Путіним на початку травня виконувач обов'язків президента ОСК Роман Троценко сказав, що його компанія розглядає питання про придбання двох українських державних компаній, "Зоря-Машпроект" і Феодосійської суднобудівної компанії "Море", стверджуючи, що включення до складу ОСК збільшить їхню виробничу потужність.

²⁰ <http://www.interfax.com.ua/rus/eco/39066/>

²¹ <http://www.interfax.com.ua/rus/eco/38904/>

Україна є найбільшим іноземним постачальником ОСК і виробляє кілька основних компонентів.

Літакобудування

Ідеальним сценарієм для Росії було б злиття російської Об'єднаної авіабудівної корпорації з українським заводом ім. Антонова, відомим своїми великими вантажними лайнерами. Співпраця могла б початися зі спільного виробництва пасажирського літака Ан-148 і поглибитися завдяки збиранню вантажних суден Ан-124-100 і Ан-124-200 у Росії. Можлива також співпраця у виробництві військового вантажного літака Ан-70²².

Культура та освіта: говорити однією мовою

Росія прагне відновити спільний культурний простір. Конкретно це означає зняття ярлика "іноземна" з російської мови в Україні та, в ідеалі, надання їй статусу другої державної мови. Першим кроком у цьому напрямі могло б стати виключення російської мови та літератури зі стратегій і заходів, призначених для іноземних мов. Зокрема школи та університети могли би пропонувати окремі курси з них (замість блоку російської літератури в курсі іноземної), а трансляцію російських передач і фільмів могло би бути звільнено від вимоги подавати українські субтитри.

Відновлення спільного культурного простору також мало би передбачати уніфікування підручників і, зрештою, освітньої політики. Для Росії пріоритетом є вивчення спільної державності двох народів "від XVII до XX століття"²³. Взірєць такої політики Росія вбачає у повоєнних зусиллях Франції та Німеччини, спрямованих на поширення спільного бачення історій цих країн.

Ще один пріоритет Москви у культурній сфері полягає в дозволі викладати російською мовою в українських університетах. Зараз єдиною мовою навчання є українська, внаслідок чого студенти з Росії та країн СНД не мають змоги навчатися в Україні.

Нарешті, Росія прагне скасування обмежень на транслявання російських телеканалів в Україні. Натомість Москва запропонувала транслювати провідні українські телевізійні канали в Росії через супутник²⁴.

Інші проекти

На додаток до цих галузевих ініціатив Росія наполягає на кількох спільних інфраструктурних проектах. До них належать платна автомагістраль, що з'єднає Москву, Харків і Сімферополь, будівництво транспортного коридора через Керченську протоку, а також створення інфраструктури, необхідної для експорту російської електроенергії в ЄС через Україну.

²² <http://www.interfax.com.ua/rus/eco/37874/>

²³ <http://www.geopoliticalmonitor.com/russia-ukraine-summit-a-strategic-partnership-1/>

²⁴ <http://www.interfax.com.ua/rus/eco/39006/>

*Росія хоче,
щоб з російської мови
було знято ярлик
"іноземної"*

*Великі спільні
інфраструктурні
проекти також
на горизонті*

У нафтовій галузі Москва може наполягати, щоб Київ відновив мито на імпорт бензину та інших нафтопродуктів для захисту російських виробників, розташованих в Україні, від іноземної конкуренції. Росія також може запропонувати нову угоду про транзит нафти, щоб забезпечити стабільність експорту до Європи територією України.

Нарешті, Росія прагне розширити співпрацю в космічній галузі, а саме в рамках проекту "Морський старт" і створення ракети-носія "Торос-П", призначеної для перевезення предметів постачання на Міжнародну космічну станцію.

Перешкоди для російських планів щодо України

Легше сказати, аніж зробити

Навіть найбільш непорушний договір в Україні може потрапити в тенета бюрократичної тяганини, і навіть олігарх з найпотужнішими зв'язками повинен особисто відстежувати свої інтереси в адміністративному лабіринті. Для Росії це може стати гірким уроком, якщо вона зробить занадто велику ставку на політичні обіцянки.

*Через живучу
бюрократію,
корупцію,
некомпетентність
і відсутність
політичного чуття
амбітні російські
плани можуть
перетворитися
на порожні мрії*

Адже через розбиту державну машину в Україні виконання будь-якого рішення стає серйозною проблемою. Це менше стосується Росії, де завдяки кращому контролю бюрократія виконує накази. В Україні рішення міністрів, Прем'єр-міністра або навіть Президента можуть розбитися об чиновників, зацікавлених у збереженні статус-кво. А тим більше тоді, коли ці рішення пов'язані з продажем або передачею державних активів зовнішнім суб'єктам, як це часто буває в українсько-російських угодах.

Керівники багатьох державних компаній упродовж багатьох років успішно боролися із зусиллями, спрямованими на приватизацію та політичні рішення. Державний контроль над цими компаніями традиційно був слабким, а фінансові потоки контролювало здебільшого їхнє керівництво. Для цих груп продаж, приватизація або передача підприємства росіянам чи будь-кому іншому — це величезні втрати ренти. Тому такі зусилля часто наражаються на саботаж.

Дорогі інфраструктурні проекти, які виношують політичні лідери, також ризиковані, оскільки ймовірно, що чиновники в обох країнах розглядатимуть їх просто як "дійних корів". Невдача цих проектів не в інтересах Росії, але вона може виявитися неспроможною використати їх як інструменти для розбудови нових "особливих відносин" з Україною.

Ще одним ризиком для російських планів щодо України є потенційна несумісність політичної економіки двох країн. У Росії політика контролює бізнес і підтримується за рахунок прибутків від газу й нафти. Натомість в Україні політики залежать від фінансової підтримки своїх прихильників-підприємців, і великий бізнес загалом сплачує стільки податків, скільки

хоче. Якщо ці олігархи вирішать, що зближення з Росією суперечить їхнім інтересам, то зможуть неабияк натиснути на уряд, щоб змінити його курс.

Політична некоректність?

*Російські плани
можуть виявитися
політично
нездійсненими
в Україні*

Для російських планів щодо України існують і серйозні політичні ризики. Чіткий східний напрямок української зовнішньої політики на сьогодні — це не так довгостроковий вибір, як компенсація потужної прозахідної (на думку багатьох — антиросійської) політики, яку провадив Віктор Ющенко. Як він сам дізнався, поляризація суспільства внаслідок швидкого руху в будь-якому напрямку дуже ризикована й може бути покарана під час голосування. Після місцевих виборів, які мають відбутися в березні 2011 року, та парламентських виборів у листопаді 2012 року нездатність російського вектора принести очевидні дивіденди народові може змусити Президента Віктора Януковича переглянути його зовнішньополітичну стратегію. Інакше кажучи, може виявитися, що "багатовекторний" підхід Леоніда Кучми краще відповідає потребам України — чи принаймні її правлячої еліти: у цьому разі зближення Києва та Москви неминуче сповільниться.

Водночас Віктор Янукович і його команда можуть прийняти рішення продовжувати реалізацію зовнішньополітичних програм і спробувати перемогти на майбутніх виборах за допомогою "адміністративного ресурсу" держави та згортання свободи преси. Проте це має свої політичні ризики: свобода слова пустила глибоке коріння в українських засобах масової інформації, і останні події показали, що будь-який крок до цензури зустрінуть з обуренням. Тому цей курс може стати самогубством.

Найслабша ланка

Зрештою, Україна не має ані гарної стратегії переговорів, ані компетентних учасників переговорів. Вона вочевидь є молодшим партнером у відносинах з Росією і завжди займає реактивну, а не активну позицію. Її переговори не підготовані й постійно змінюються (переговорна група українсько-російської міжурядової комісії змінювалася тричі — на кожному засіданні). Вони не мають чіткого розуміння стратегічних інтересів України і погоджуються на односторонні — а отже неприйнятні — домовленості, які неминуче потребують перегляду. Погані угоди мають погані результати, а погані результати призводять до політичних наслідків. Така схема яскраво відображена в харківській домовленості: знижки на газ не позбавлять від необхідності середньострокового підвищення тарифів для населення. Як наслідок, ця угода не звільнить український уряд від необхідності запроваджувати непопулярні заходи, і водночас Росія виглядатиме винною в цих заходах. У цьому не зацікавлений ані Київ, ані Москва.

Дивлячись у майбутнє

Хоча уряд працює над здійсненням російських планів щодо України, Президент Віктор Янукович буде дуже активним у західних столицях. На публіку він заграватиме з Брюсселем і Вашингтоном, а тим часом його команда без зайвого галасу готуватиме важливі угоди з Москвою.

У разі успіху в Україні російську політику "сильної руки" буде поширено на захід

Якщо Росії вдасться досягти успіху в нав'язуванні своїх планів — тобто якщо опозиція не зможе стати їм на заваді і якщо олігархи вирішать, що це в їхніх інтересах, — Україна з готовністю погодиться на злиття зі своїм сусідом.

Багато хто в ЄС став жертвою ілюзії, що експансія Росії зупиниться "природно" на західному кордоні України. Якщо російська політика "сильної руки" виявиться успішною в Україні, її буде поширено на захід, що насамперед зачепить православні країни.

У наступному числі Inside Ukraine ми розглянемо спроможність України протистояти російським планам.